

Diyanet

TEMmuz 2001 - SAYI: 127 FİYATI: 800.000 TL.

Aylık Dergi

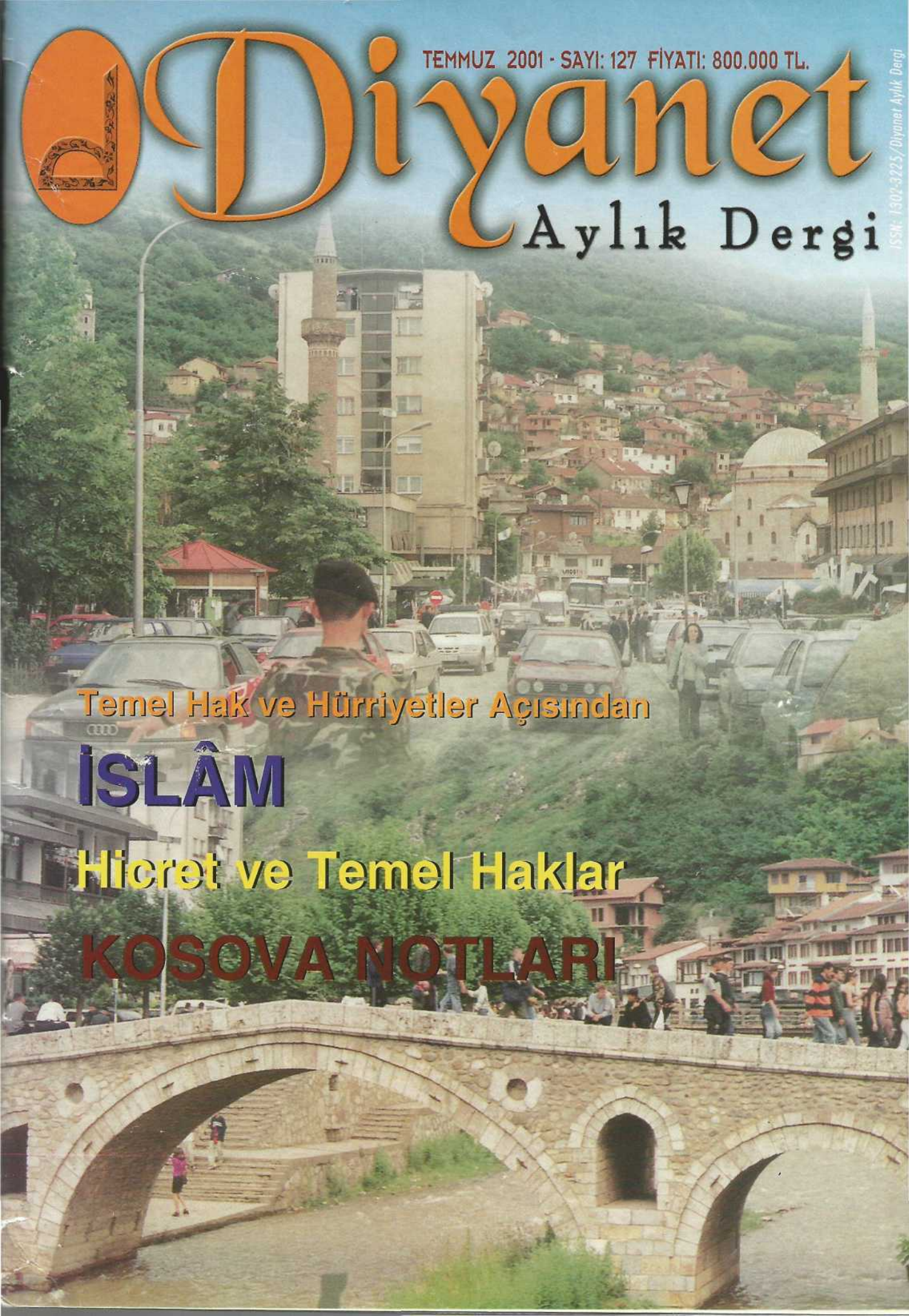
ISSN 1302-3225 / Diyanet Aylık Dergi

Temel Hak ve Hürriyetler Açısından

İSLÂM

Hicret ve Temel Haklar

KOSOVA NOTLARI

Diyanet

Aylık Dergi

Temmuz 2001 - SAYI: 127

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına Sahibi
Harun ÖZDEMİR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Gaffar TETİK

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Salim GÜNEY (Dön. Ser. İşl. Müd.)

Yayına Hazırlayanlar
Abdülbaki İŞCAN / Sedat MEMİŞ

Tashih

İlhami AYRANCI
Mustafa BEKTAŞOĞLU
Sait ŞAN

Haber ve Fotoğraflar
Ahmet ARSLAN-Ali YILDIRIM

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Yazı İşleri
Abidin BÖREKÇİ / Bayram UÇAKOĞLU

Temsilcilikler
Yurtiçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri
Yurtdışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri,
Din Hizmetleri Ataşelikleri

İdare Yeri
Dr. Mediha Eldem Sokak No: 35
06420 Kızılay-ANKARA
Tel: (0312) 435 52 73 (3 hat) - 435 30 20
Fax: (0312) 431 41 58

Abone İşleri
Tel: (0312) 435 72 51 /107
Fax: (0312) 432 45 88

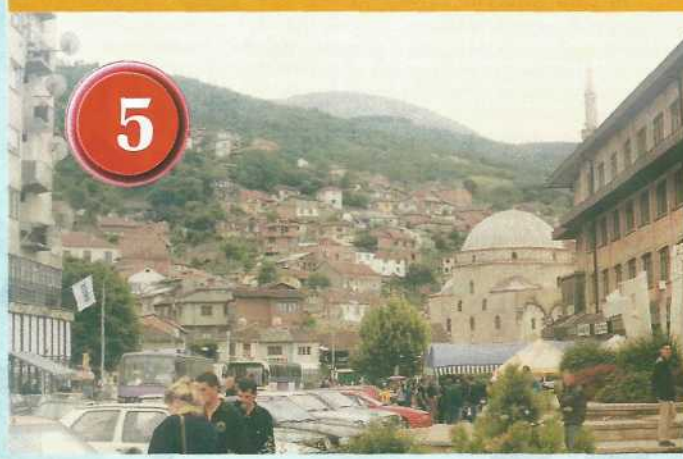
Dizgi
Hasan YILDIRIM

Sayfa Düzeni
Danajans

Baskı - Cilt
İmaj İş ve Dış Tic. AŞ.
Rüzgarlı Cad. Plevne Sok. No: 14 Ulus/ANKARA
Tel: (0312) 310 68 20 Fax: (0312) 311 39 50

Ayda Bir Yayımlanır
Diyanet Aylık Dergi ve her türlü yazışmalar için
İnternet: <http://www.diyanet.gov.tr>
E-mail: diniyayinlar@superonline.com

B u S a y ı d a

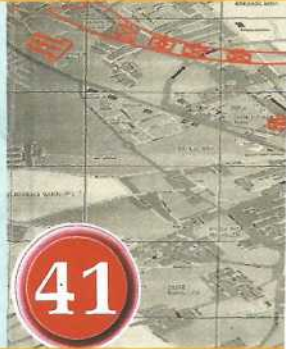

Kosova da tüm Balkanlar gibi 1912'de yaşanan Osmanlı'nın hareketinden sonra bir türlü istikrarı bulamayan, tarihi geçirdiği kargaşa yıllarına geri dönen talihsiz bir yerleşim bölgesi tarihten beri bu topraklarda zaman zaman artan, zaman zaman azalan bir şiddetle canlara kıyılıyor, ülkeler ve yürekler durmuyor. Kosova 1989 sonrası yaşanan gelişmelerin ardından Yugoslavya'dan çıkan altı bağımsız devletten biri.

İnsanı yaratan Allah, onun için en güzel yaşama biçimini gerekli her türlü şartları ona vermiş ve de hakları kutsal (dini maz) kabul etmiştir.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında Magosa halkı; üstün düşman kuvvetlerine karşı tarihi Magosa kalesi içinde Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri yetiştirilene kadar, 1 ay aç susuz ve cephanesiz şanlı bir direniş göstermiş ve Magosa şehrine gazilik ünvanı kazandırmıştır.

BAŞYAZI

İslâm'da Temel Hak ve Hürriyetler.....1
Mehmet Nuri YILMAZ

MERHABA

Temel İnsan Hakları 4
Harun ÖZDEMİR

KAPAK GÜNDEM

Kosova Notları.....5
Harun ÖZDEMİR

GÜNDEM

Çağımızda Temel Hak ve Hürriyetler
Anlayışı Açısından İslâm.....30
Dr. Yaşar YİĞİT

İslâm'da Temel Hak ve Hürriyetler
Bağlamında Özel Hayatın Gizliliği 35
Yüksel SALMAN

İmam Ebû Hanîfe'nin Bir İçtihadının
İnsan Hakları Açısından Kısa Analizi.....40
Dr. Ekrem KELEŞ

AYIN İÇİNDEN

Kıbrıs Barış Harekâtında Magosa Savunması 41
E. Kur. Kd. Alb. Oğuz KALELİOĞLU

AYIN KONUSU

Hicret ve Temel Haklar 46
Dr. İbrahim PAÇACI

ŞİİR

Ya Rasûlallah
Davut KAYA 51

AYIN KONUSU

Peygamberlerin Ortak Sünneti: Hicret 52
Yaşar ÇOLAK

VAAZ ÖRNEĞİ

Günah Kavramı ve Büyük Günahlar 56
Lütfi ŞENTÜRK

KÜLTÜR-SANAT

Şiir İnceleme
Hasan YILDIRIM 60

Eski Devrin Kitapçıları: Sahafılar
Mustafa BEKTAŞOĞLU 64

KİTAP TANITIMI

İslâm'da Din Hürriyetinin Temelleri 67
Yaşar ÇOLAK

HABERLER

Ahmet ARSLAN-Ali YILDIRIM 68

BULMACA

Hasan YILDIRIM 80

46

Hicret, sadece Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi değil, aynı zamanda, İslâmiyet'in cihana açılması, son ve hak dinin ilâhî vahiyle müesseseseleşmesi, Müslümanların devletleşmesi, sevgi, kardeşlik duygularının, insan hak ve hürriyetlerinin tohumunun atılmasıdır. Bu önemine binaen, Hz. Peygamber'in hicret ettiği yılın 1 Muharrem'i olan 16 Temmuz 622 tarihi "Hicrî Takvim" için başlangıç kabul edilmiştir.

Sahaf, eski devrin kitapçılarına denilirdi. Bu tabir, kitap alıp satan manasına gelmektedir. Bugün ise sahhaf denilince, daha çok elden düşme kitapları satanlar anlaşılmaktadır.

64

Muhabbet kuşları, insanlara yakınlığı ve sevimli görüntüleri ile tanınan ideal bir evcil hayvandır.

81

HİCRET VE TEMEL HAKLAR

Dr. İbrahim PAÇACI
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Temmuz, dünya ve İslam tarihi için önemli bir dönüm noktası olan hicretin meydana geldiği aydır. Hicret, sadece Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi değil, aynı zamanda, İslâmiyet'in cihana açılması, son ve hak dinin ilâhî vahiyle müesseseseleşmesi, Müslümanların devletleşmesi, sevgi, kardeşlik duygularının, insan hak ve hürriyetlerinin tohumunun atılmasıdır. Bu önemine binaen, Hz. Peygamber'in hicret ettiği yılın 1 Muharrem'i olan 16 Temmuz 622 tarihi "Hicrî Takvim" için başlangıç kabul edilmiştir.

Sözlük anlamı itibariyle, herhangi bir şeyden bedenen, lisanen veya kalben uzaklaşmak anlamına gelen hicret, dinî bir terim olarak Müslüman olmayan bir ülkeden, rahatça inanıp, inancını yaşayabileceği bir yere göçmek demektir. Kur'an-ı Kerim'de, hicretin bu anlamına işaretlerle; "Ey inanmış kullarım! Benim yarattığım yeryüzü geniştir. O halde güven içinde olacağınız yere gidip yalnız Bana kulluk edin!" buyurulmaktadır (Ankebut, 29/56).

Bu anlamda hicret, Hz. Peygamber'e kadar, tarihin muhtelif devirlerinde meydana gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, pek çok peygamberin ve onlara bağlılıklarını samimiyetle gösteren inananların, dinleri ve inançları sebebiyle hicrete mecbur edildikleri açıkça ifade edilmektedir. Hz. İbrahim (Ankebut, 29/26), Hz. Lut (Hûd, 11/80-81; Hicr, 15/65), Hz. Şuayb

(Araf, 7/88), Hz. Musa, kavmi ile birlikte (Yunus, 10/90; Tâ-hâ, 20/77-78) hicret etmişlerdir.

Zikri geçen peygamberler gibi, Hz. Peygamber ve ashabı da, hicret etmek zorunda kalmış; inançları uğruna doğup büyüdükleri memleketlerinden ayrılmış, mallarını ve hatta sevdiklerini terk etmişlerdir. Hz. Peygamber hicret yolunda Mekke'den çıkınca geri dönerek, doğup büyüdüğü mukaddes şehre hitaben; "Vallahi, sen, Allâh'ın yarattığı yerlerin en hayırlısı ve Allâh katında en sevgilisisin. Senden çıkarılmamış olaydım, çıkmazdım. Bana, senden daha güzel, daha sevgili yurt yoktur. Kavmim beni, senden çıkarma-

mış olsaydı, çıkmaz, senden başka bir yerde yurt ve yuva tutmazdım!" demiştir.⁽¹⁾

Hicrette Müslümanların göstermiş olduğu fedakarlık kelimelerle ifade edilemez. Mese-lâ, asaptan Ebû Seleme, bir baskı olmaksızın inanmak ve inancını yaşamak maksadıyla Medine'ye hicret etmek istemiş, ancak müşrik akrabalarının eşini ve çocuklarını elinden almaları üzerine, yapayalnız, mahzun bir şekilde Medine yolunu tutmuştur.⁽²⁾ Fedakarlık yapan ashaba diğer bir örnek ise, Suheyb'dir. Suheyb b. Sinan er-Rûmî, Talha b. Ubeydullah ile birlikte hicret yolculuğuna çıkmıştı. Suheyb'in Mekke'de pek çok malı ve alacağı vardı. Müşrikler bu malları alıp gitmesine müsaade etmeyeceklerini söylediler. Suheyb, onlara "Mallarımı size verirsem, beni serbest bırakır mısınız?" diye sordu. Müşrikler "evet" şeklinde karşılık verince, Suheyb;

"Ben de mallarımı size verdim."

dedi. Böylece Medine'ye hicret etme imkânını elde etmiş oldu. Hz. Peygamber, Suheyb'in bu davranışını işitince, "Suheyb kazandı, Suheyb kazandı" buyurmuşlardır.⁽³⁾

Müslümanların, doğup büyüdükleri, acı tatlı anılarla dolu yurtlarından ayrılmalarının, mallarını ve sevdiklerini terk etmelerinin temelinde, din ve vicdan hürriyetinden mahrum olmaları ve buna bağlı olarak canları ve vücut bütünlüklerinin tehlikede olması yatmaktadır. Şöyle ki, Hz. Peygamber, şirkin egemen olduğu, güçlünün gücü nedeniyle haklı, güçsüzün zayıflığı sebebiyle haksız kabul edildiği, kan davaları ve kabileler arası çatışmalarla insan hayatının heder edildiği,

servetin zenginler arasında döndüğü, ahiret ve hesap inancı olmadığından sorumsuzca yaşanan bir ortamda çıkararak, bu ve burada sayılamayan diğer olumsuzlukları ıslah etmek misyonunu üstlenmiştir. Mekke'nin ileri gelenleri tarafından, Hz. Peygamber'in bu görevi ifası, kendi lehlerine işleyen kurulu düzeni hedef alan ciddi bir tehdit olarak algılanmış ve bu yüzden Rasul-i Ekrem ve beraberindeki Müslüman topluluğa karşı katı ve sert bir tavır sergilenmiştir. İnananlara yönelen işkence ve baskılar öyle bir hal almıştır ki, bazı Müslümanlar ancak Müslüman olmadıklarını söylemek suretiyle canlarını kurtarabilmişlerdir.

İlk Müslümanlardan Ammâr ile anne ve babası, sırf imanlarından dolayı günlerce çeşitli işkencelere mazur kalmış, Ammâr'ın babası Yâsir ve annesi Sümeyye, yapılan işkencelere dayanamayıp şehit olmuştu. Ammâr ise günlerce bu işkencelere dayanmış ve fakat ebeveyninin ölmelerinden sonra işkencelere daha fazla dayanamayıp, tekrar şirke döndüğünü söyleyerek canını kurtarabilmişti.⁽⁴⁾ Bu hadise üzerine Nahl suresinin 106. ayeti inmiştir:

"Gönlü imanla dolu olduğu halde (inkara) zorlanan dışında, iman ettikten sonra Allah'ı inkar edip, kalbini kafirliğe açanlara, Allâh katından bir gazap vardır; onlar için büyük bir azap vardır."

Mü'minlere yönelik süren bu işkence ve baskıların yanında, müşriklerin İslâm'ı tamamen silmek amacıyla Hz. Peygamber hakkında, onu öldürmeyi hedefleyen planlar kurmaya başlamaları, daha önce yalnızca Müslümanlardan isteyenler için uygulamaya konan hicret olgusunu, hem Müslümanlar, hem de Allah'ın Elçisi için bir kurtuluş vesilesi haline getirmiştir. İnananların hemen hepsi hicret ettikten sonra, Yüce Allâh tarafından Hz. Peygamber'e izin verilmesi üzerine (Ankebut, 56), Rasulüallah yatağına Hz. Ali'yi

yatırarak Medine'ye hicret etmiştir.

Hicretin arka planında, Müslümanları baskılardan kurtarma, özgür bir ortama kavuşma, İslâm'ın temel değerlerini hakim değerler haline getirme, dağılmış olan Müslüman potansiyelini yeniden birleştirme gibi gayelerin yattığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, hicretin özünde, temel hak ve hürriyetlerin elde edilmesi bulunmaktadır. Bu itibarla, insan hakları ve özgürlükler yönünden, bir dönüm noktası ve büyük bir hamle olarak nitelendirilebileceğimiz hicret, insanlık tarihi için çok önemlidir.

Günümüzde insan hakları denilince, öncelikle kişilerin yaşama hakkı, daha sonra da bununla yakından ilişkisi bulunan, çalışma, seyahat, din ve vicdan hürriyeti, özel hayatın gizliliği gibi temel hak ve hürriyetler akla gelmektedir. Çağdaş literatürde temel hak ve hürriyetler; **a)** şahsî hak ve hürriyetler, **b)** manevî hürriyetler, **c)** sosyal ve iktisadî hak ve hürriyetler ile **d)** siyâsî hak ve hürriyetler olmak üzere dört ana başlık altında incelenmektedir. Bunlardan hicretin en önemli amili ve hicretten sonra da Medine Site Devletinde güvence altına alınan şahsi hak ve hürriyetler ile manevî hürriyetler üzerinde duracağız.

Şahsi Hak ve Hürriyetler

Genel olarak şahsi hak ve hürriyetler, kişinin dokunulmazlığı, seyahat ve yerleşme hürriyeti ile özel hayatın gizliliğinden oluşmaktadır. Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

İslâm'da insan hayatına büyük önem verilmiştir; haksız yere adam öldürmek bütün insanları öldürmek, bir canı kurtarmak da bütün insanları diriltmek gibi kabul edilmiştir (Maide, 5/32). Bu nedenle adam öldürmek, büyük günahlar arasında sayılmış ve karşılığı da idam (kisas) olarak belirlenmiştir (Bakara, 178; İsrâ, 33).

Hız. Peygamber de, Vedâ Hutbesinde; "İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur." demek suretiyle can, mal ve kişilik haklarının güvence altına alındığını bütün insanlığa ilan etmiştir.⁽⁵⁾

Şahsî hak ve hürriyetler çerçevesinde ele alınan kişi dokunulmazlığı, insanın hem maddî, hem de manevî hayatı bakımından söz konusudur. Bunun tabii bir sonucu olarak da, insanlara zulmedilmez; hakim kararı bulunmadan hürriyeti kısıtlanamaz.

Dinimizde, her türlü zulüm haram kılınmış, kişinin hayatına, beden ve namusuna tecavüz edenler, zarar verenler için ahiret cezasının yanında dünyada da ceza öngörülmüştür. Kur'an-ı Kerim'de, "Sakın Allâh'ı, zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma; gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne kadar onları ertelemektedir." (İbrahim, 42); Zülkarneyn kıssası anlatılırken de, "O şöyle dedi, 'Haksızlık edenleri cezalandıracağız; sonra o, Rabbine gönderilecek; sonra Allah da ona korkunç bir azap uygulayacak.'" (Kehf, 87) buyurulmaktadır. Hız. Peygamber ise, "İnsanlara dünyada haksız yere eziyet edenlere Allâh ahirette azap edecektir."⁽⁶⁾; "Zulümden kaçınınız, çünkü zulüm kıyamet gününde bir karanlıktır."⁽⁷⁾ buyurmuşlardır.

Mekke'de İslâmiyet'i kabul eden ilk Müslümanlar, insanın tabii ve temel haklarından olan ve İslâm'ın güvence altına aldığı kişinin dokunulmazlık hakkını, ancak Medine'ye hicret ettikten sonra elde edebilmişlerdir.

Manevî Hürriyetler

Bu grupta yer alan hürriyetler, daha çok insanın kalbi ve vicdanı ile ilgili hürriyetler olup, genel olarak düşünce ve düşünceyi ifade hürriyeti ile bu çerçevede yer alan din ve vicdan hürriyetinden oluşmaktadır.

İnsanca yaşamının, insan haklarının en önemlilerinden biri de din ve vicdan hürriyetidir. İnsanlar diğer hiçbir alanda olmadığından daha çok, din ve inanç hürriyeti konusunda duyarlı olmuşlar, inançlarını koruma noktasında ölümü dahi göze almışlardır. Din ve vicdan hürriyetinin muhtevasını; iman etmek, bağlı bulunduğu dinin esaslarına göre ibadet etmek, dinin emirlerini yerine getirmek, dinini öğrenmek ve öğretmek oluşturmaktadır.

Din ve vicdan hürriyeti açısından hicret gerçekten çok önemli bir yer tutmaktadır. Mekke döneminde inananların maruz kaldığı işkence ve baskı öyle bir hal almıştı ki, daha önce de belirtildiği gibi, bazı Müslümanlar, ancak Müslüman olmadıklarını söylemek suretiyle hayatta kalabilmişlerdi. Mü'minler, inandıkları gibi yaşamak, Allâh'a ibadet etmek şöyle dursun, imanlarını açıklamaktan dolayı zulme uğruyorlardı. Bu nedenle, İslâm'a girmek isteyenler, maruz kalacağı baskı ve işkenceleri düşünerek, böyle bir adımı atmaktan çekiniyorlardı.

Bu baskı ve şiddet altında yaşayan ilk Müslümanlar, inandıklarını rahatça ifade edebilmek ve inançlarının gereğini yerine getirebilmek için önce Habeşistan'a, daha sonra da Medine'ye hicret etmişlerdir.

İslâm'a göre, insan hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın düşünmeli, kendi aklıyla hadiseleri değerlendirmeli ve zihnî gayretleriyle doğruyu bulmalıdır. Zira din ve inanç, insanın vicdanıyla ilgili bir husus olup, zorla kabul ettirilen inanç hiçbir anlam taşımaz. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de, "Dinde zorlama yoktur." (Bakara, 256) hükmüyle ifadesini bulmuştur.

Dinimizde kimseye inanç konusunda baskı yapılamayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. İlahî mesajı tebliğle görevlendirilen Peygamberler bile, vazifelerinin sadece insanlara tebliğ olduğu, bundan sonra insanların

yaptıklarından sorumlu olmadıkları konusunda ikaz edilmişlerdir: "Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin hepsi toptan mutlaka inanırdı. O halde sen mi insanları mü'min oluncaya kadar zorlayacaksın." (Yunus, 99); "(Ey Muhammed!) sen öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verirsin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin." (Gaşiye, 21-22); "Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki, biz seni onların üzerine bekçi göndermedik, sana düşen sadece tebliğdir." (Şurâ, 48) Bunlardan da anlaşılacağı gibi, İslâm'da dinini seçme ve yaşama konusunda tam bir hürriyet bulunmaktadır. Artık dileyen inansın, dileyen de inkar etsin (Kehf, 29).

İslâm'da güvence altına alınan din ve vicdan hürriyeti, meşakkatli ve acıklı bir tecrübeden sonra oluşturulan Medine Site Devletinde, layık olduğu yerini almıştır. Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra düzenlediği Medine sözleşmesinde (Medine Site Devleti Anayasası), "*Yahûdîlerin dinleri kendilerine, Mü'minlerin dinleri de kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse kendileri dahildir*" hükmüne yer vermiştir.⁽⁸⁾

Allâh'ın Rasulü'nün Necranlı Hıristiyanlarla yapmış olduğu anlaşma da, İslâm'da din ve vicdan hürriyetinin boyutlarını göstermektedir: "*Onların mallarına, canlarına, dinî hayat ve tatbikatlarına, hazır bulunanlarına, bulunmayanlarına, ailelerine, mabetlerine ve az olsun çok olsun onların mülkiyetinde bulunan her şeye şamil olmak üzere, Allâh'ın himayesi ve Rasulüllah Muhammed'in zimmeti, Necranlılar ve onların tâbîleri üzerine haktır. Hiçbir piskopos kendi dînî vazife mahalli dışında, hiçbir papaz kendi vazifesini gördüğü kilisenin dışında, hiçbir rahip içinde yaşadığı manastırın dışında, başka bir yere alınıp gönderilmeyecektir...*"⁽⁹⁾ Rasulü Ekrem, kendisiyle görüşmek üzere Medine'ye gelen ve ibadet etmek istediklerini beyan eden

Necran heyetine Medine mescidini göstermiş, onların Müslümanların ibadet ettikleri bu kutsal mekanda ayinlerini yapmalarına müsaade etmiştir. Hz. Peygamber Necranlılar'a olduğu gibi Yemen halkına da geniş bir din serbestisi tanımıştı.⁽¹⁰⁾ Bütün bunlar göstermektedir ki, İslâm dini gayrimüslimlere diledikleri gibi inanma, inandıkları dinin hükümlerini yerine getirme ve dinlerinin esaslarını öğrenme, çocuklarına öğretme hürriyeti tanımaktır.

Netice olarak, İslâm tarihinde bir dönüm noktası olan ve İslâmiyet'in cihana açılması, Müslümanların devletleşmesi, son ve hak dinin ilâhî vahiyle müesseseseleşmesi, insanlık tarihine sevgi, kardeşlik tohumlarının atılması anlamına gelen hicret, insan hak ve hürriyetleri açısından da önemli bir yer işgal etmektedir. Bu anlamda hicret, Müslümanların inançları için, başka bir deyişle din ve vicdan hürriyeti uğruna canlarından, mallarından vazgeçmeleri, yurtlarını ve sevdiklerini terk etmeleri; yaşama ve varlığını koruma özgürlüğünü elde etmeleri demektir. İslâm'da temellerini bulan bu hak ve özgürlükler, hicretten sonra Medine'de oluşturulan site devletinde, hukukî olarak güvence altına alınmıştır.

- 1- M. Asım Köksal, İslâm Tarihi, 1/412.
- 2- M. Asım Köksal, İslâm Tarihi, 1/412.
- 3- İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, Bakara 207; M. Asım Köksal, İslâm Tarihi, 1/395.
- 4- M. Asım Köksal, İslâm Tarihi, 1/212-217.
- 5- Sahih-i Buhârî, muhtasarı Sarih tercemesi, IV/412, VI/334, X/389,395.
- 6- Riyazu's-Salihîn, III/1577. H.No: 1637.
- 7- Tâc, V/20.
- 8- Prof. Dr. Servet Armağan, İslâm Hukukunda Hak ve Hürriyetler, 224-225 (Madde: 25-31).
- 9- Adem Apak, "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Uygulamalarında İnanç Hürriyeti" (Diyabet İlmî Dergi Özel Sayı 2000), 420.
- 10- Aynı Makale, 421.